

Світлана Волкова
Доктор філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ЕТНОНАРАТИВУ ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ

Зі зміною базисної науково-лінгвістичної парадигми, що намітилась на межі століть, відбувся перехід до неофункціоналізму (неонекласицизму), репрезентованому когнітивним і комунікативним напрямками, що призвело до перегляду багатьох традиційних положень семантики й лінгвосеміотики [8, с. 23–24], складаються передумови для розгляду мовної форми як відображення структур людської свідомості, мислення та пізнання у наративі художнього прозового тексту.

Широку палітру праць (Н.Д. Арутюнової [2], Г.І. Берестнєва [3], Г. Вежбицької [4], С.В. Волкової [5], Т.В. Радзівєвської [13], Ю.С. Степанова [14], В.М. Телії [15], В.М. Топорова [16], О.В. Урисон [17]) виконано в культурно-антропологічному ключі.

Зазначені автори зосереджують увагу на "мові культури", реконструкції мовної етнічної свідомості, виявленні культурно-мовних національних стереотипів, визначенні взаємовпливу мови та духовної культури.

Фронтальність подібних досліджень, а також різноманітність використаних стратегій пошуку "людини крізь мову" дозволяють стверджувати, що антропологічна парадигма в лінгвістиці вже у загальних рисах сформувалася і нині набирає сили.

Лінгвокультурологічний підхід у контексті даної праці зорієнтовано на виокремлення й дослідження концептів/етноконцептів як елементів етнолінгвокультури відносно етнокультурних цінностей і ціннісних орієнтирів певного етносу.

Утвердження в лінгвістиці нового типу постановки та розв'язання наукових проблем призвело до необхідності пошуку нових шляхів відображення модулів усвідомлення специфіки взаємодії мови і мислення, мови і свідомості, до пошуків нових методологій та підходів при дослідженні етносемантичного континууму у контексті наративного простору художнього тексту.

Наратив, слідом за В. Шмідом, розуміємо як репрезентацію змін станів чи ситуацій [19, с. 2]. Стан, як пояснює В. Шмід, виявляється крізь призму рис, властивих оповідачеві, або подій, про які йдеться в оповіді [там само], що формують певні моделі нарації (інтертекстуальну, фентезійну, ігрову, автобіографічну та ін.), в яких задіяно й образ оповідача.

Особливим виявом такої зміни може вважатися етнонаратив [18, с.1062], контекст якого пливає на смисл цілого тексту. Префікс етно-означає включення етнокультурних компонентів у наративну модель тексту [18, с. 1064].

Розглядаючи контекст як основний матеріал для генерування смислу художнього тексту, сучасними європейськими наратологами (D. Barry, V. Carroll, H. Hansen) запропоновано етнонаративний підхід, що поєднує герменевтичний, етнографічний і наративний методи, і висвітлює численні способи конструювання наративних моделей з урахуванням впливу контексту на смисл тексту [18, с. 1090].

Такий підхід вважаємо актуальним, неординарним і перспективним, оскільки у лінгвокультурологічному аспекті дозволяє схарактеризувати текстово-мовні явища художнього тексту, а також побудувати його наративні моделі, які б відображали механізми відтворення етномислення наратора/оповідача, який є носієм етнокультури, в різних логіко-структурних елементах тексту. У такому підході до його інтерпретації етнонаратив визначасмо як низку подій, представлених у наративних компонентах художнього тексту (вставки, коментарі, епістолярні тексти), в яких розгортаються етномотиви, актуалізуються етноконцепти й цінності етносу, втілених у художніх образах сучасних амеріндіанських прозових текстів, авторами яких є визнані американські письменники індіанського походження, до прикладу, Н.С. Момадей, Л.М. Сілко, Л. Ердріч та ін.

Етнонаратив у текстах амеріндіанських письменників має специфіку розвиватися за певними моделями. До прикладу, мозаїчна модель роману-міфу Н.С. Момадея "HouseMadeofDawn" побудована на основі взаємодії та протиставного суположення різних світів та їхніх компонентів, що реалізується через лінгвокогнітивні механізми метаморфози і зворотної перспективи [20] (рис. 1):

Рис. 1 Мозаїчна модель роману-міфу

Спіралеподібна модель роману-легенди Н.С. Момадея "TheWaytoRainyMountain" відображає у різних типах наративу (міфолорному, історичному й автобіографічному) розгортання художнього образу, який формується завдяки когнітивній операції нарощування етнокультурних смислів, втілених в образах-символах як складниках художнього образу персонажа (рис. 2):

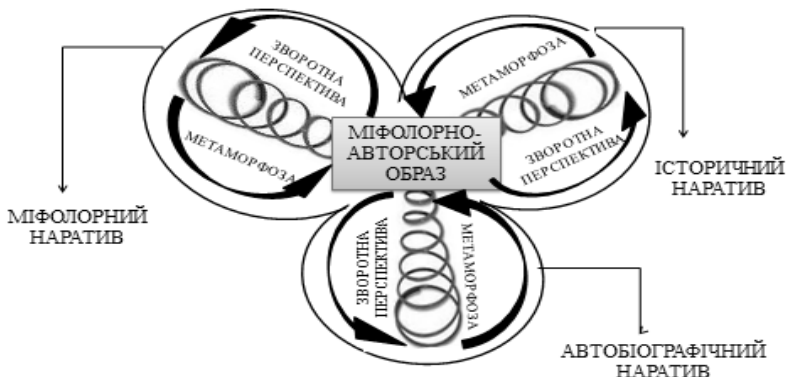

Рис. 2 Спіралеподібна модель наративного простору роману-легенди

З кожним витком спіралі (рис. 2) художній міфолорно-авторський образ набуває певних ознак, які відображаються у ході повісткування про життєвий шлях племені кайова і розкриваються через зворотну перспективу і метаморфозу.

Міфолорно-авторський образ персонажа визначаємо як кумулятивний когнітивно-семіотичний конструкт, який відображає особливий тип особистості і постає етнокультурним типажем, поведінка і вчинки якого, з одного боку, регулюються укоріненими світоглядними позиціями, притаманними представникам амеріндіанської спільноти, а з іншого, – такій особистості властиві риси людини сучасності, котра адаптується до життєвого світу всього американського суспільства.

Семіозис міфолорно-авторського художнього образу персонажа здійснюється через метаморфозу та зворотну перспективу, когнітивно-семіотична природа яких слугує втіленню ідеї перетворення образу в знак етнокультури.

Наступна, сходинкова модель роману-есе Лінди Хоган "Dwellings" побудована за принципом дискретності зображення образів-символів у різних есе (рис. 3):

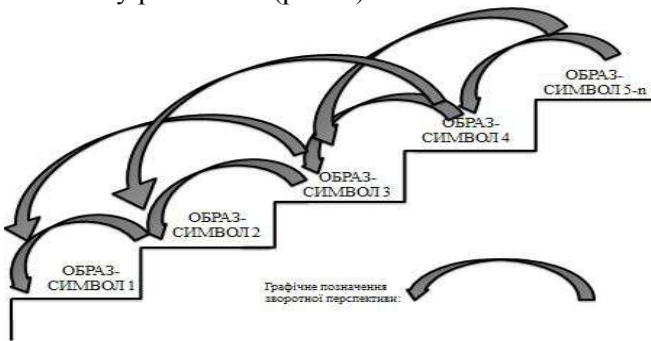

Рис. 3 Сходинкова модель наративного простору роману-есе

На рис. 3 стрілочками позначена дія зворотної перспективи [20], суть якої полягає у забезпеченні когерентних і когезійних зв'язків між різнорідними образами-символами, що розвиваються одночасно в різних наративних подіях, формуючи гештальтний міфолорно-авторський образ, і, у свою чергу, впливають на структуру і стиль наративу художнього тексту.

Амеріндіанські письменники як справжні майстри художнього слова створили цілу низку художніх образів, в яких втілено цінності, уявлення, переконання, судження амеріндіанського етносу, представили таку картину світу, що відбивається в семантиці мовних одиниць з особливими етнокультурно-специфічними значеннями, які віддзеркалюють як образ життя, так і образ мислення етносу. Етнокультурна специфіка в семантиці мовних одиниць є результатом впливу екстралінгвальних чинників – культурно-історичних особливостей розвитку етносу.

Лінгвокультурологічні дослідження художніх образів спрямовані ономасіологічно – від імені концепта до сукупності смислів, які він номінує [6, с. 80].

Етнореалії розглядаються як найяскравіші знаки етнокультури, виразники національного колориту, що містять унікальні етноспецифічні смисли, які корелюють з явищами, характерними для однієї культури та відсутніми в іншій [7].

Складність вилучення етнокультурних смислів зумовлена тим, що смисл – це актуалізоване у мовленні мовне значення у поєднанні із різними видами позамовного змісту. Під час створення смислу на мовне значення можуть нашаровуватися енциклопедичні й ситуативні знання про предмети номінації, мовленнєві конотації, невербальні образи свідомості [7, с. 82–83].

Етнокультурні смисли безперервно кумулюються у семантичній структурі слів, "внутрішній формі" [12, с. 235], у вигляді етноконотативних сем

[1, с. 93]. Релевантною ознакою етноконотата, на основі якого здійснюється асоціативне переосмислення денотативного змісту мовної одиниці, є образна складова [7, с. 71].

В етноконотатах як мисленневих структурах у формі фрейма / мікрофрейма фокусуються асоціативні слоти-класифікатори, які ідентифікують властивості класу об'єктів та утворюють пучок ознак асоціатів, що інтенціонально висуваються у свідомості носіїв культури під час вторинної номінації денотата культури на перший план [5].

Така суб'єктивізація зумовлюється різноманітністю виявів етнічної свідомості, зокрема в її емоційно-оцінних, морально-етичних і суспільно-ціннісних, та особливостями нашарувань / "блендінга"

матеріального й духовного, зовнішнього і внутрішнього світів у свідомості індивіда [9, с. 73].

У процесі генерування тексту відбувається не тільки вербалізація думки, але й об'єктивації етноспецифічності. Виділяючи той чи інший фрагмент світу для опису, автори концептуалізують його, наповнюючи етноспецифічними смислами сутнісні реалії буття [11], тобто ментальні образи (смисли), що формуються в свідомості мовця, передають як характеристики предметів і явищ навколишнього світу, так і ставлення мовця до них.

Оскільки в основі світобачення та світорозуміння кожного народу лежить своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, свідомість людини є завжди етнічно обумовленою. Етносоціокультурний чинник виявляється в національно-етнічних особливостях способу формування та формулювання думки [14, с. 252].

Лінгвокультурологічний аналіз нарративу художнього тексту, в смисловому просторі якого сформувався конкретний образ, вимагає не тільки сприйняття тексту, але й всієї соціокультурної інформації, яка опосередковується цим текстом.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Флинта, 2014. – 288 с.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сборник / [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюнова ; общ. ред. Н. Д. Арутюнова, М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-32.
3. Берестнев Г. И. К проблеме языка ментальных пространств: образ света с когнитивной точки зрения / Г. И. Берестнев // Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство : [сб. науч. тр. в честь Е. С. Кубряковой]. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 143-160.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М.: Прогресс, 1997. – 261 с.
5. Волкова С.В. Концептуальні доміанти міфологічного дискурсу (на матеріалі амеріндіанських міфів, легенд і казок) / С.В. Волкова // Концепты и контрасты : монография /Н.В.

- Петлюченко, С.И. Потапенко, О.А. Бабелюк, Е.Л. Стрельцов и др.; под. ред. Н.В. Петлюченко. – Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017. – С. 418-429.
6. Воркачев С. Г. Методологические основы лингвоконцептологии [Электронный ресурс] / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика : [межвуз. сб. науч. тр.]. – Воронеж, 2002. – Вып. 3 : Аспекты метакоммуникативной деятельности. – С. 79-95. – Режим доступа : <http://lincon.narod.ru/method.htm>
 7. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокультурологічний та лінгвокультурний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Воробей Надія Володимирівна. – Херсон, 2011. – 230 с.
 8. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: дис... доктора філол. наук: 10.02.15 / Голубовська Ірина Олександрівна. - ., 2004. – 346 с.
 9. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
 10. Красных В. В. "Свой" среди "чужих" : миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
 11. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
 12. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Лабиринт, 2000. – 480 с.
 13. Радзівеська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : [монографія] / Тетяна Вадимівна Радзівеська. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2010. – 491 с.
 14. Степанов Ю. С. Характеры народов в зеркале их собственных языков / Ю.С. Степанов//Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2000. -№ 471. – С. 250-254.
 15. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты : [монография] / Вероника Николаевна. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 288 с.
 16. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура : [сб. ст.] / [отв. ред. Т. В. Цивьян]. – М. : Наука, 1983. – С. 227-284.

17. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира : аналогия в семантике / Елена Владимировна Урысон. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.
 18. Hanson H. The Ethnonarrative Approach / Hans Hansen // Human Relations, 2006. – Vol. 59. – P. 1049-1075.
 19. Schmid W. Narratology: an Introduction. Berlin-Boston: de Gruyter, 2003. – 258p.
 20. Volkova S.V. (2016). Reverse Perspective as a Narrative Technique in Amerindian Prosaic Texts / S.V. Volkova // Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Warsaw: De Gruyter Open, vol. 1 (1), June 2016. – P. 359-394. DOI: 10.1515/lart-2016-0008 ISSN 2453-8035
- Джерела ілюстративного матеріалу**
21. Hogan L. Dwellings. A Spiritual History of the Living World / Linda Hogan. – N. Y. : A Toughstone Book, 1995. – 155 p.
 22. Momaday N. S. The Way to Rainy Mountain / Navar Scott Momaday. – New Mexico : University of New Mexico Press, 1969. – 89 p.
 23. Momaday N. S. House Made of Dawn / Navar Scott Momaday. – New York : Harper and Row Publishers, 1998. – 198 p.